

**ՀԻՄՆԱԴՐԱՄՆԵՐԻ, ՍՓՅՈՒՌՔԱՀԱՅ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԱՆՀԱՏ ԲԱՐԵՐԱՐՆԵՐԻ ՆԵՐԴՐՈՒՄԸ
ԱՐՑԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ԾՐԱԳՐԵՐԻ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ 20-ՐԴ ԴԱՐԱՎԵՐՋԻՆ ԵՎ 21-ՐԴ ԴԱՐԻ ԵՐԿՈՒ
ՏԱՄՆԱՄՅԱԿՆԵՐՈՒՄ***

Արարատ Վարդանյան

Բանալի բառեր` Արցախի Հանրապետություն, «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամ, Միացյալ հայկական ֆոնդ, «Հայաստան-Արցախ» հիմնադրամ, «Թուֆենկյան» բարեգործական հիմնադրամ, «Զինիշյան հիշատակի հիմնադրամ», Հայ օգնության ֆոնդ, «Հովարդ Կարազյոզյան» հաստատություն, «Ձեռք-ձեռքի» բարեգործական կազմակերպություն, անհատ բարերարներ, առողջապահական ծրագրեր:

Ադրբեջանա-ղարաբառյան առաջին պատերազմը ծանր հարված էր հասցրել Արցախի Հանրապետությանը: ԱՀ-ում տուժել էր 149 բնակավայր, լրիվ կամ մասամբ ավերվել են 11647 անհատական տներ, 226 բազմաբնակարան բնակելի շենքեր, 17 ստացիոնար բուժհիմնարկներ և 71 բուժկետեր, 196 ուսումնական և մշակութային օջախներ[1], 8000 արդյունաբերական, գյուղատնտեսական և սոցիալական նշանակության օբյեկտներ: Երեք անգամ կրճատվել էին ցանքերը, 5 անգամ անասնազխաբանակը [2]: Իրենց մշտական բնակավայրերից բռնազաղթել են ավելի քան 80 հազար բնակիչներ, որից 39 հազարը` միայն Մարտակերտի շրջանից[3]:

Հետպատերազմյան տարիներին հնարավորություն ստեղծվեց զբաղվելու պատերազմից խիստ տուժած բնակավայրերի վերաբնակեցման, ավերված տնտեսության, առողջապահական, կրթական, մշակութային օջախների և այլ ոլորտների վերականգնման ու զարգացման հարցերով: Պատերազմից տուժած երիտասարդ հանրապետությունը հնարավորություն չունեցավ սուղ պետական միջոցներով լուծելու իր առջև ծառայած խնդիրները և լինելով չճանաչված պետություն` զրկված էր միջազգային ֆինանսական կազմակերպություններից վարկեր ստանալու հնարավորությունից: Այդ առումով անգնահատելի է հիմնադրամների, սփյուռքահայ բարեգործական կազմակերպությունների և միությունների, ինչպես նաև առանձին բարերար մեր հայրենակիցների օգնությունը: Նրանց աջակցությամբ կյանքի են կոչվել ռազմավարական նշանակություն ունեցող շատ ծրագրեր, ուրթի են կանգնել գյուղեր ու քաղաքներ, կառուցվել և շահագործման են հանձնվել ճանապարհներ, զազատարներ, ջրագծեր, հիվանդանոցներ, դպրոցներ, մանկապարտեզներ և այլն:

Այդ գործում մեծ ավանդ ունի «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամը: Հիմնադրամը ստեղծվել է Հայաստանի, Արցախի և Սփյուռքի մեր հայրենակիցների ջանքերով 1992թ. մարտի 3-ին Երևանում` որպես հայկական բարեսիրական կառույց: Նրա գլխավոր խնդիրն է համայն հայության ուժերի միասնական գործադրմամբ օժանդակել ՀՀ և Արցախի զարգացմանն ու բարգավաճմանը: «Հայաստան» համահայկական հիմ-

* Հոդվածն ընդունվել է 10.05.21:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական խորհրդի անդամ, պ.գ.թ., դոցենտ Ն. Բաղդասարյանը: 16.05.21:

Հետազոտությունը իրականացվել է ԱՀ կառավարության կողմից ֆինանսավորվող ԱՀ գիտական կենտրոնում անցկացվող «Արցախ-Սփյուռք առնչությունները 20-րդ դարավերջին և 21-րդ դարի սկզբին» գիտական թեմայի շրջանակներում/ ծածկագիր SCS19AA

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2021

նադրամն իր ծրագրերն իրականացնում է 25 տեղական մարմինների միջոցով, որոնք գործում են աշխարհի 22 երկրներում[4]:

Հիմնադրամն Արցախում սկսել է գործել 1993 թվականից, երբ դեռ շարունակվում էր պատերազմը, և իրականացրել է բազում ծրագրեր հանրապետության գրեթե բոլոր շրջաններում: Հետպատերազմյան տարիներին նրա նախաձեռնությամբ և միջոցներով, բացի լայնածավալ հումանիտար օգնությունից, Արցախում կյանքի են կոչվել ռազմավարական նշանակություն ունեցող բազմաթիվ և բազմաբնույթ ծրագրեր, կառուցվել և շահագործման են հանձնվել ճանապարհներ, ջրագծեր, գազատարներ, էլեկտրագծեր, շենքեր, բնակարաններ, դպրոցներ, մանկապարտեզներ, մշակույթի օջախներ և այլն: 2009թ. Ստեփանակերտում բացվել է հիմնադրամի գրասենյակ, որն ակտիվորեն նպաստում է Արցախում իրագործվող ծրագրերի կենսագործմանը: Իրագործվող ծրագրերն իրականացվում են Արցախի կառավարության համաֆինանսավորմամբ:

Մեծ է Հիմնադրամի ներդրումը Արցախի Հանրապետության առողջապահական ոլորտի ծրագրերի իրականացման գործում: Նրա ֆինանսավորմամբ իրականացվել է Մարտակերտի շրջանի Գառնաքար, Մաղավուզ, Դրմբոն, Վաղուհաս գյուղերի բուժկենտրոնի վերանորոգման և Ղազարահող գյուղի բուժկենտրոնի կառուցման աշխատանքները[5]: Հիմնադրամի ԱՄՆ Արևելյան Ափի տեղական մարմնի ֆինանսավորմամբ կառուցվել են Ստեփանակերտի քաղաքային պոլիկլինիկան և ախտորոշման կենտրոնը, իսկ ԱՄՆ Արևմտյան շրջանի հայության միջոցներով հիմնադրամը նորոգել է Հադրութ քաղաքի կենտրոնական հիվանդանոցի շենքը, նվիրել շտապ օգնության ավտոմեքենաներ[6]: ԱՄՆ Արևմտյան շրջանի տեղական մարմինը բուժական սարքավորումներ է հատկացրել Մարտակերտի շրջանի Վանք գյուղի հիվանդանոցին: Ֆրանսիայի հանձնախմբի կողմից վերանորոգվել է Շուշի քաղաքի հիվանդանոցի կաթսայատունը և ջերմատար ցանցը[7]: Հիմնադրամի ֆինանսավորմամբ կատարվել է Շուշի քաղաքի «Ձեռք ձեռքի» հասարակական կազմակերպության ատամնաբուժարանի մասնակի վերանորոգման և կահավորման աշխատանքները:

Արցախի Մարտունու շրջանը շուրջ 25 հազար բնակիչ ունի: Մարտունի քաղաքում, շրջանի մեծ ու փոքր գյուղերում ապրող մարդիկ անցած տարիներին բուժօգնություն էին ստանում 1965-ին կառուցված երկհարկանի մի շենքում, որը հինգ տասնյակ տարիների ընթացքում գրեթե չէր նորոգվել: Հիմնադրամի ԱՄՆ Արևելյան շրջանի տեղական մարմնի և ԼՂՀ կառավարության համատեղ ֆինանսավորմամբ կառուցվեց նոր հիվանդանոց: Նորակառույց բուժաստատությունն ունի պոլիկլինիկա, ախտորոշիչ կենտրոն, հակահամաձարակային, շտապ օգնության, վիրաբուժական, թերապևտիկ բաժանմունքներ և ծննդատուն[8]:

Հիմնադրամի և Արցախի կառավարության ջանքերով շահագործման է հանձնվել Կոպսական քաղաքի հիվանդանոցի շենքը, որտեղ գործել է նաև «Մոր և մանկան» առողջության պահպանման կենտրոնը: Շահագործման է հանձնվել նաև Բերձորի բազմաֆունկցիոնալ հիվանդանոցը:

Հիմնադրամի Տորոնտոյի տեղական մարմինը շտապ օգնության մեքենաներ է նվիրել Դադիվանք և Մարաղա գյուղերի բուժկենտրոնին [9]:

«Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի Ֆրանսիայի տեղական մարմնի և Արցախի կառավարության համաֆինանսավորմամբ 2019թ. աշնանը սկսվել էր Քարվաճառ շրջկենտրոնի շրջանային բուժմիավորման նոր մասնաշենքի շինարարությունը: Հիմնանորոգվելու էր նաև բուժմիավորման առկա մասնաշենքը: Նոր կառուցվող մասնաշենքում նախատեսվում էր ունենալ վիրաբուժական, վերակենդանացման բլոկներ, ծննդասենյակ, ատամնաբուժարան: Հիմնանորոգման և կառուցապատման շինարարական աշխատանքները նախատեսվում էր ավարտել 2021թվականի վերջին[10]:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2021

Միացյալ հայկական ֆոնդ (ՄՀՖ, անգլերեն United Armenian Fund) բարեգործական կազմակերպությունը հիմնադրվել է 1989-ի նոյեմբերի 7-ին Լոս Անջելեսում ամերիկահայ հասարակական գործիչ Հարութ Սասունյանի նախաձեռնությամբ և ԱՄՆ-ում գործող յոթ խոշոր հայկական կազմակերպությունների Ամերիկայի հայկական համագումարի, Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության, Հայ օգնության միության, Հայ Առաքելական եկեղեցու ԱՄՆ-ի Էջմիածնական և անթիլիասական թեմերի առաջնորդարանների, Ամերիկայի Հայ Ավետարանչական ընկերակցության և Քրդք Քրդքորյանի «Լինսի հիմնարկի» միացյալ ջանքերով: Նպատակն էր համակարգել և ավելի արդյունավետ դարձնել սկիուռքի օգնությունը 1988-ի ավերիչ երկրաշարժից տուժած Հայաստանին, հաղթահարել շրջափակման արգելքները օդանավային կանոնավոր առաքումներ կազմակերպելու միջոցով: Սկզբում կազմակերպությունն առանձնակի կարևորություն է տվել դեղորայքի և բժշկական սարքերի մատակարարմանը: Սակայն ժամանակի ընթացքում, ելնելով Հայաստանի և Արցախի տնտեսական կացության թելադրանքից՝ ընդլայնել է գործունեության ասպարեզը[11]: ՄՀՖ-ը իրականացնում է մարդասիրական, առողջապահական, սոցիալական, շինարարական, գյուղատնտեսական, կրթական և այլ ծրագրեր:

Միացյալ հայկական ֆոնդն իր գործունեությունը դադարեցրեց 2015թ.նոյեմբերի 30-ին: Նրա գործունեությունը շարունակեց «Հայաստան-Արցախ» հիմնադրամը: Այն հիմնադրվել է 2015թ. դեկտեմբերի 1-ին ԱՄՆ Գլենդել քաղաքում (նախագահ՝ Հարութ Սասունյան): Հիմնադրամի առաքելությունն է շարունակել մարդասիրական այն հսկայական աշխատանքը, որ Միացյալ հայկական հիմնադրամը իրականացրել է վերջին 26 տարիների ընթացքում՝ 720 մլն դոլար արժողությամբ մարդասիրական օգնության տրամադրելով հայրենիքին: Նախատեսվում էր ամեն տարի մարդասիրական օժանդակության տրամադրել Հայաստանի և Արցախի հիվանդանոցներին, պոլիկլինիկաներին, դպրոցներին, մանկատներին և տարբեր բարեգործական հաստատությունների նրանց տրամադրելով կենսական անհրաժեշտության դեղորայք, պատվաստանյութեր, բժշկական սարքավորումներ, մանկական սնունդ, գյուղատնտեսական սարքավորումներ, համակարգիչներ, ձեռնային հագուստ, կոշիկներ, խաղալիքներ, գրքեր և բազմաթիվ այլ ապրանքներ[12]:

2015թ. դեկտեմբերի 1-ին հիմնադրվելուց ի վեր «Հայաստան Արցախ» հիմնադրամը 18.5 մլն դոլար արժողությամբ մարդասիրական օժանդակություն է տրամադրել Հայաստանի և Արցախի բնակչությանը: Հիմնադրամի առաքած նպաստը ներառել է հիմնականում անհրաժեշտ դեղորայք քաղցկեղի, սրտի, աղիքների և մտային հիվանդությունների բուժման համար, ինչպես նաև դեղորայք ու բժշկական պարագաներ Ապրիլյան պատերազմում վիրավորվածների խնամքի համար:

Մինչ 2016թ. հունիսը Հիմնադրամի կողմից Արցախի առողջապահության ոլորտին նվիրաբերվել են 71 մլն դրամ արժողությամբ դեղորայք (այդ թվում՝ «Կլոպիդոգրել» դեղը, որը մեծ նշանակություն ունի սիրտ-անոթային համակարգի հիվանդություններով տառապող անձանց համար), բժշկական սարքավորումներ, այլ պարագաներ (մոտ 6.5 տոննա), որոնք բաշխվել են նախարարության ենթակա բուժհաստատություններին[13]: Հաշվի առնելով, որ «Հայաստան- Արցախ» հիմնադրամն այն կազմակերպությունն է, որ հաջորդել է Միացյալ հայկական հիմնադրամին, 1989-ից ի վեր զույգ կազմակերպությունների կողմից հայրենիքին տրամադրված նպաստի ընդհանուր արժեքը կազմում է 738,5 միլիոն դոլար: «Հայաստան Արցախ» հիմնադրամին կանոնավոր կերպով առաջարկվում են միլիոնավոր դոլարների արժողությամբ կյանք փրկող դեղորայք և բժշկական պարագաներ, - նշում է Հարութ Սասունյանը: - Երախտապարտ ենք մեր առատաձեռն բարերարներին, որոնց աջակցության շնորհիվ կշարունակենք անհետաձգելի նպաստ տրամադրել Հայաստանի և Արցախի բժշկական կենտրոններին[14]:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2021

Արցախում մեծածավալ աշխատանքներ է իրականացնում «Թուֆենկյան» բարեգործական հիմնադրամը (ԹԲՀ): Հիմնադրամը (անգլերեն՝ Tufenkyan Foundation) ստեղծվել է 1988թ. Նյու-Յորքում ամերիկահայ գործարար և բարերար Ջեյմս Թուֆենկյանի կողմից: Նպատակ ունենալով բարեգործական ծրագրեր իրականացնել հայրենիքում՝ 1999թ. Երևանում հիմնադրեց «Թուֆենկյան» հիմնադրամի գրասենյակ: Հիմնադրամը ՀՀ-ում իրականացրել է մի քանի տասնյակ բարեգործական ծրագրեր:

Արցախին օգնելու նպատակով 2003թ. բացվել է «Թուֆենկյան» հիմնադրամի Ստեփանակերտի գրասենյակը, որի միջոցով իրականացվել են վերաբնակեցման, սոցիալ-տնտեսական, կրթամշակութային և այլ բարեգործական ծրագրեր:

Քաշաթաղի շրջանում հիմնադրամն իրականացնում էր նաև առողջապահական ծրագրեր: 2005թ. Իշխանաձոր գյուղում կառուցվել է բժշկական համալիր, որը կարող էր սպասարկել 2000 բնակչի [15]: Բուժհամալիրը կահավորված էր, ուներ իր բաժանմունքները՝ ատամնաբուժական, մանկաբարձական, բուժքույրական անձնակազմով, «շտապ օգնության մեքենայով»: Հիմնադրամի նախաձեռնությամբ համալիրի աշխատակիցները դասընթացների էին մասնակցել Ստեփանակերտի ծննդատանը և ախտորոշիչ կենտրոնում [16]: 2009թ. Քաշաթաղի հյուսիսային և հարավային բուժկետերին, հիվանդանոցներին, առողջապահության նախարարությանը ԹԲՀ-ի կողմից տրամադրվել են «Վարդանանց ասպետներ» և iMEC կազմակերպություններից ստացված բժշկական պարագաներ, սարքավորումներ, կահույք: Նույն թվականին հիմնադրամի հովանավորությամբ բուժկետ էր բացվել Հյուսիսային Քաշաթաղի Մշենի գյուղում: Հիմնադրամի կողմից կառուցվել էին Աղավնուտ համայնքի, հիմնանորոգվել և կահավորվել էին Մոշաթաղի բուժկետերը:

2015թ. հիմնադրամի մասնակցությամբ Քաշաթաղի շրջանում իրականացրած բարեգործություններից էր Խաչգետիկ գյուղում կառուցված բուժկետը: Այս կարևոր կառույցն իրականություն դարձավ «Թուֆենկյան» հիմնադրամի, Երևանում գործող «One Armenia» կազմակերպության և Լոնդոնում գործող «Հայկական կենտրոն տրեստ» կառույցի միջոցով [17]:

ԱՀ առողջապահության նախարարության հետ համագործակցելով՝ ԹԲՀ կազմակերպել է շարժական կլինիկայի ուղևորություններ դեպի Քաշաթաղի հարավային բոլոր գյուղերը, անցկացրել հետազոտություններ: Անվճար տրվել էր դեղորայք: Ծրագիրը շարունակվել էր ավելի ընդլայնված՝ ընդգրկելով ամբողջ Քաշաթաղը և Քարվաճառը: Առողջապահության նախարարությունը տրամադրել էր դիագնոստիկայի բեռնատար [18]: Կազմակերպվել էին նաև «Birthink» մանկաբարձների որակավորման դասընթացներ Քաշաթաղի շրջանի բոլոր համայնքների բուժքույրերի համար:

ԹԲՀ կազմակերպել էր շարժական կլինիկայի ուղևորություններ նաև Շահունյանի շրջանում: 2010թ. սեպտեմբերին Քարվաճառ էին այցելել տարբեր բժշկական մասնագետներից կազմված խմբեր, ովքեր իրենց հետ բերել էին համապատասխան բժշկական սարքավորումներ: Տեղի բնակչությունը ուներ նմանատիպ միջոցառումների կարիք և գոհ էր, որ կարողանում էր հետազոտվել շրջանում և ստիպված չէր լինում բժշկական հետազոտման և ախտորոշում ստանալու համար մեկնել Ստեփանակերտ, Մարտակերտ կամ ՀՀ Վարդենիս քաղաք: Այս ծրագրերը որոշակիորեն թեթևացնում էին բնակիչների այդ հոգսերը [19]:

1966 թվականի մայիսի 7-ին ԱՄՆ-ում Վարդան Ջինիշյանը, ի հիշատակ ծնողների՝ Վերապատվելի տղա և տիկին Հարություն (Հայ Ավետարանական եկեղեցու հովիվ) և Կատրին Ջինիշյանների, հիմնել է «Ջինիշյան հիշատակի ծրագիր» (ՋՀԾ) կազմակերպությունը: Հիմնադրման թվականից սկսած ՋՀԾ-ն իր ծառայություններն ուղղել է Լիբանանի, Սիրիայի, Իրանի, Իրաքի, Երուսաղեմի, Թուրքիայի և հակամարտությունների ու անկայությունների շրջաններում գտնվող այդ երկրների կարիքավոր հայերին:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2021

ԶՀԾ-ն օգնել է բնակարանի, սննդի, հագուստի և բժշկական խնամքի կարիք ունեցողներին[20]:

Կազմակերպությունն իր աշխատանքները Հայաստանում սկսել է 1993թ. սեպտեմբերից, 1999-ին պաշտոնապես գրանցվել որպես «Զինիշյան» հիշատակի հիմնադրամ ԶՀՀ (անգլերեն՝ Jinishian Memorial Foundation) բարեգործական կազմակերպություն: ԶՀՀ-ի հիմնական ֆինանսավորման աղբյուրը ԱՄՆ-ի Երիցական եկեղեցու Զինիշյան հիշատակի ծրագիրն է: Հայաստանում ԶՀՀ-ն ունի խորհրդատվական մարմին, որի անդամներն են Հայ Առաքելական, Հայ Ավետարանական, Հայ Կաթողիկե եկեղեցիների ներկայացուցիչները: Հիմնադրամը Հայաստանում գործունեություն է ծավալում հիմնականում վեց ուղղություններով՝ համայնքների զարգացում, առողջապահություն, գործարարության զարգացում, օգնություն, հոգևոր վերելք և բնակարանաշինություն[21]:

«Զինիշյան» հիշատակի հիմնադրամի առողջապահության ծրագրի շրջանակում ընդգրկված է նաև Արցախը: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության առողջապահության նախարարության հետ համագործակցությամբ 2009թ. մայիս-նոյեմբեր ամիսներին իրականացվել է «Համայնքային բուժքույրերի ունակությունների բարձրացման և վերապատրաստման ծրագիր Ղարաբաղում» 1-ին փուլը: 2010թ. ապրիլին ԶՀՀ-ի և բարոնուհի Քոքսի անվան Ստեփանակերտի վերականգնողական կենտրոնի հետ համատեղ իրականացվել է «Օժանդակություն հաշմանդամներին Ղարաբաղում» ծրագրի 4-րդ փուլը. օգնություն է տրամադրվել դարաբաղյան պատերազմի 100 հաշմանդամի և 35 քաղաքացու, իսկ նույն թվականի մայիս-դեկտեմբեր ընկած ժամանակահատվածում «Զինիշյան» հիշատակի հիմնադրամի և ՀՀ առողջապահության նախարարության նախաձեռնությամբ ԼՂՀ-ում իրականացվել է «Համայնքային բուժքույրերի ունակությունների բարձրացում և վերապատրաստում» ծրագրի 2-րդ փուլը, որին մասնակցել է 53 համայնքային բուժքույր[22]: Այս ծրագիրը շարունակվել է հաջորդ տարիներին՝ 2011-ին վերապատրաստվել է 55 համայնքային բուժքույր, իսկ 2012-ին՝ 99-ը: 2012թ. հունիսի վերջին ավարտվել է դեռևս 2011թ. սկսված «Օժանդակություն հաշմանդամներին Ղարաբաղում» ծրագրի 5-րդ փուլը, որի շրջանակներում բժշկական օգնություն են ստացել Արցախյան պատերազմի 100 հաշմանդամ վետերաններ[23]:

«Զինիշյան» հիշատակի հիմնադրամի գործունեությունը առողջապահության ոլորտում ուղղված է նաև հիվանդությունների կանխարգելմանն ու առողջ ապրելակերպի խթանմանը: 2013 թվականին հիմնադրամը Երևանում, Լոռիի, Շիրակի, Սյունիքի մարզերում և Ղարաբաղում իրականացրել է «Հաշմանդամության կանխարգելում երեխաների մոտ և արտագնա կլինիկաներ» ծրագիրը, որի նպատակն էր նվազեցնել կոնքազդրային հողի հաշմանդամությունը երեխաների մոտ և բարելավել հաշմանդամ երեխաների կենսական պայմանները: Նույն թվականին ԶՀՀ-ն իրականացրել է նաև «Ամառային ճամբար - 2013» ծրագիրը, որին մասնակցել են 10-17 տարեկան 156 երեխա Լոռիի, Գեղարքունիքի մարզերից, Երևանից և Ղարաբաղից[24]: Ծրագրին մասնակից երեխաները հիմնականում անապահով ընտանիքներից և մանկատներից էին:

Հիմնադրամի նախաձեռնությամբ 2014թ. իրականացվել է «Ղարաբաղի հիվանդանոցներում վերականգնողական կենտրոնների ստեղծում» ծրագիրը, որի նպատակն էր բարելավել վերականգնողական ծառայությունները ԼՂՀ Ստեփանակերտի, Հաղրութի, Մարտակերտի, Մարտունու հիվանդանոցներում և Ստեփանակերտի վերականգնողական կենտրոնում [25]:

Արցախում առողջապահական ծրագրերի իրականացման գործում իր ուրույն տեղն ունի Հայ օգնության ֆոնդը: Հայ օգնության ֆոնդը (ՀՕՖ, անգլերեն՝ Fund for Armenian Relief) Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու ԱՄՆ-ի Արևելյան թեմի բարեգործական կազմակերպություն է: Ստեղծվել է 1998-ի Սպիտակի երկրաշարժից հետո Նյու-Յորքում՝ ԱՄՆ-ի Արևելյան թեմի առաջնորդարանի նախաձեռնությամբ: Նպա-

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2021

տակն էր ավելի արդյունավետ դարձնել տեղի հայության և ամերիկյան հասարակության ու տարբեր կազմակերպությունների օգնությունը հայրենիքին: 1993թ. փետրվարից գրանցվել է որպես անկախ կառույց՝ հնարավորություն ստանալով գործելու ինքնուրույն[26]: ՀՕՖ-ի կենտրոնական գրասենյակը գտնվում է Նյու Յորքում: Կազմակերպության գրասենյակը Երևանում բացվեց 1991 թվականին:

Սկզբնական շրջանում Հայաստանում ՀՕՖ-ի ծրագրերը մարդասիրական բնույթի էին, իսկ ժամանակ անց կազմակերպությունը նախապատվությունը սկսեց տալ երկրի զարգացմանը նպաստող ծրագրերին՝ ընդգրկելով կյանքի տարբեր բնագավառները՝ շինարարություն, գյուղատնտեսություն, առողջապահություն, գիտություն, կրթություն, նշակույթ և այլն:

Պատերազմից տուժած Արցախին օգնելու նպատակով 1997թ. Ստեփանակերտում բացվում է ՀՕՖ-ի գրասենյակ, որն իրականացնում է բազմապիսի բարեգործական ծրագրեր հանրապետության գրեթե բոլոր շրջաններում:

ԼՂՀ առողջապահական համակարգում ծրագրեր իրականացնելու առումով նշանակալից էր 2005 թվականը: Բացի 37 բուժկետերի վերանորոգումից և նրանց բուժ-սարքավորումներով ապահովելու գործընթացից՝ Հայաստանի Ամերիկյան համալսարանի Առողջապահության ծառայությունների և ուսումնասիրությունների կենտրոնի հետ իրականացվեց Մարտունու, Մարտակերտի, Ասկերանի և Հաղրութի շրջանների բուժանձնակազմի վերապատրաստում և ընդգրկեց հիշյալ շրջանների 296 բուժաշխատողների՝ 46 բժիշկ և 250 բուժքույր: Լեռնային Ղարաբաղի բոլոր բնակավայրերի բուժկետերի պատասխանատուներն ու բուժաշխատողները՝ թվով 113 մարդ, վերապատրաստվեցին նաև «Մանկական հիվանդությունների ինտեգրացված վարում» ծրագրով[27]:

2011 թվականից «Ամերիկահայ առողջապահության մասնագետների կազմակերպության» և ՀՕՖ-ի կողմից իրականացվում է նաև «Շարունակական բժշկական կրթության ծրագիր» Արցախի բժիշկների համար: Ծրագրի նպատակն էր բարձրացնել բնակչության առողջապահական սպասարկման որակը, մասնագետներին ծանոթացնել տարբեր հիվանդությունների ախտորոշման և բուժման նորագույն մեթոդներին, նպաստել հետազոտման ու բուժման ոլորտում ներդրված նորագույն մեթոդների և տեխնոլոգիաների յուրացմանը: Նշված ծրագրի շրջանակներում մինչև 2018թ. սեպտեմբեր ամիսը Երևանի առաջատար բուժհիմնարկներում Արցախից վերապատրաստվել են մոտ 240 բժիշկ: ՀՕՖ-ի աջակցությամբ Արցախում իրականացվել են նաև արտագնա դասընթացներ բժիշկների համար՝ Երևանի առաջատար մասնագետների մասնակցությամբ:

2018 թվականից մեկնարկել է վերապատրաստման նոր ծրագիր համայնքային բուժքույրերի համար, որի շրջանակներում վերապատրաստվել են Մարտակերտի, Հաղրութի, Քաշաթաղի և Շահումյանի շրջանների 124 համայնքային բուժքույրեր: Այդ նպատակով դեռ 2018թ. ապրիլ ամսին ՀՀ առողջապահության նախարարության առողջապահության ազգային ինստիտուտում որպես դասընթացավարներ վերապատրաստվել են նշված շրջանների բուժմիավորումների 4 բժիշկ և 7 բուժքույր: Ծրագիրը շարունակվել է 2 տարի[28]: Վերոհիշյալ դասընթացներն անվճար էին, ՀՕՖ-ի գրասենյակի կողմից մասնակիցներին տրամադրվում էր ֆինանսական աջակցություն՝ տրանսպորտային և սննդի ծախսերը հոգալու համար:

Հայ օգնության ֆոնդի միջոցներով ԱՀ առողջապահության նախարարության հանրապետական բժշկական կենտրոնի դահլիճում 2019թ. հուլիսի 1-ին մեկնարկեց 5-րդ համահայկական բժշկական համագումարը՝ «Հայաստան-Սփյուռք- Արցախ միաձուլում հանուն առողջության» խորագրով: Նման համագումարների, սիմպոզիումների պատմության ընթացքում թերևս առաջին դեպքն է, որ դրա շրջանակներում Արցախում կազմակերպվել է նաև սատելիտ (տվյալ տարածաշրջանում անհրաժեշտ թեմաներ)

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2021

սիմպոզիում, որը ներառեց երեխաների և մեծահասակների առողջության վերաբերյալ արդի խնդիրները: Հայ բժիշկների համագումարի նպատակն էր ծանոթացնել բժշկագիտության վերջին նվաճումներին, ստեղծել հնարավորություններ այդ ամենը ներդնելու ՀՀ-ում և Արցախում, ինչպես նաև զարգացնել աշխարհի տարբեր վայրերում գործունեություն ծավալող բժիշկների համագործակցությունը: Համագումարի շրջանակներում կազմակերպվել էին նաև բուժքույրերի սիմպոզիումներ Տավուշում, Երևանում և հուլիսի 10-ին՝ համագումար Ստեփանակերտում, որին մասնակցում էին ԱՀ, ՀՀ և ԱՄՆ բուժաշխատողները: Համագումարի նպատակն էր բուժքույրերի մասնագիտական որակավորման բարձրացումը: Ծրագրի շրջանակներում Ամերիկահայ բուժքույրերի ասոցիացիան Արցախի «Բուժքույրերի միավորում» հասարակական կազմակերպությանը նվիրել է որոշ բուժապարագաներ, փոխանցել դրանց կիրառման նոր մեթոդները, որպեսզի վերջիններս էլ այդ գիտելիքները փոխանցեն մյուսներին[29]:

«Հովարդ Կարագյոզյան» հաստատությունը (ՀԿՀ, անգլերեն՝ Howard Karagozyan Medical Benevolent Foundation, կոչվում է նաև «Հովարդ Կարագյոզյան հիշատակի ընկերակցություն») բարեսիրական կազմակերպություն է: Այն 1921թ.-ին Նյու Յորքում հիմնել են Սիիրան և Զապել Կարագյոզյանները՝ ի հիշատակ իրենց վաղամեռիկ որդու Հովարդի և կոչել նրա անունով: Սկզբնապես հաստատության նպատակն է եղել տարբեր երկրներում ապրող հայ որբ, կարիքավոր մանուկների խնամքի, բուժման և կրթության կազմակերպումը[30]:

1992 թվականի հոկտեմբերին հիմնադրվել և պաշտոնական գրանցում է ստացել Հայաստանի «Հովարդ Կարագյոզյան» բարեգործական հասարակական կազմակերպությունը, որի տնօրեն է նշանակվել բժիշկ Կամո Տեր-Պետրոսյանը: Կազմակերպության ծրագրով նախատեսվում էր Երևանում և Հայաստանի տարբեր մարզերում հիմնել միջազգային չափանիշներին համապատասխանող ժամանակակից սարքավորումներով հագեցած և բարձրորակ մասնագետներով համալրված մանկական ատամնաբուժարաններ՝ հայաստանաբնակ երեխաներին անվճար և որակյալ բուժական օգնություն ցուցաբերելու նպատակով[31]:

1993 թվականի ապրիլին Երևանի Նորքի բարձունքում բացվեց Հայաստանի «Հովարդ Կարագյոզյան» կազմակերպության առաջին մանկական ատամնաբուժարանը, որն ընդլայնվելով դարձավ կազմակերպության հայաստանյան կենտրոնը և հետագայում գլխավորեց նաև մասնաճյուղ ատամնաբուժարանների աշխատանքը: Կարճ ժամանակամիջոցում բացվել են Գյումրիի (1995 թ.), Գորիսի և Ստեփանակերտի (1996թ.), Երևանի «Սեբաստիա» (1998 թ.) և Կանաձորի (2000 թ.) Կարագյոզյան մանկական ատամնաբուժարանները[32]:

ԼՂՀ կառավարության անունից առողջապահության նախարարության և ԱՄՆ Կարագյոզյան հաստատության միջև կնքված պայմանագրի համաձայն՝ պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց հանրապետությունում բարեգործական հիմունքներով մանկական ատամնաբուժական կենտրոնների ստեղծման և նրա գործունեության ապահովման մասին: 1996 թվականի գարնանը Ստեփանակերտում հանրապետական արտորոշման կենտրոնի շենքի առաջին հարկում բացվեց Հայաստանի Կարագյոզյան հաստատության մանկական ատամնաբուժարանը, որի կահավորման և հատուկ սարքավորումների ծախսերն իր վրա վերցրեց կազմակերպությունը: Մանկական ատամնաբուժական կենտրոնն Արցախում առաջին բարեգործական բժշկական հիմնարկությունն է, որտեղ սպասարկումն անվճար է և նախատեսված միայն ու միայն երեխաների համար[33]:

2003թ Կարագյոզյան հաստատության կողմից գնվել է նոր շենք, որը գտնվում է Ստեփանակերտի մանկական հիվանդանոցի և պոլիկլինիկայի հարևանությամբ: Այն կահավորված է, հագեցած է ժամանակակից սարքավորումներով, գործիքներով և բուժանյութերով, ունի 2 ատամնաբուժական, մեկ ակնաբուժական (2003թ.), արտահան-

ման, մեկ պանորամիկ ռենտգեն կաբինետ՝ երևակման սենյակով, և գրանցման բաժին: «Հովարդ Կարագյոզյան» բարեգործական հասարակական կազմակերպության Ստեփանակերտի մասնաճյուղ դարմանատան ատամնաբուժական և ակնաբուժական անվճար որակյալ ծառայություններից օգտվում են Ստեփանակերտ քաղաքի մինչև 14 տարեկան բոլոր երեխաները, ինչպես նաև մերձակա այլ բնակավայրերի հաշմանդամ, երկկողմանի կամ միակողմանի ծնողազուրկ, սոցիալապես անապահով նույն տարիքի երեխաները:

Կազմակերպության ֆինանսավորմամբ իրականացվել է Ստեփանակերտի ներարկման կլինիկայի շինվերակառուցման աշխատանքը[34]: Նրա կողմից կատարվել են ԼՂՀ առողջապահության նախարարության հաշմանդամների վերականգնողական կենտրոնի շենքի կցակառուցի նախագծա-նախահաշվային փաստաթղթերի կազմման, ինչպես նաև վերականգնողական կենտրոնի վերակառուցման աշխատանքներ[35]:

«Հովարդ Կարագյոզյան» բարեգործական հասարակական կազմակերպությունը, բացի ատամնաբուժական և ակնաբուժական անվճար ծառայություններից, իրականացնում է «Վատ խող երեխաներին խողական ապարատների անվճար բաշխում» (իրականացվում է 2002 թվականից), «Պարբերական հիվանդությամբ երեխաների դեղորայքի անվճար բաշխում» (իրականացվում է 2003 թվականից), «Սրտի բնածին արատներով մինչև 7 տարեկան երեխաների անվճար վիրահատություններ» (իրականացվում է 2003 թվականից), «Էպիլեպսիայով հիվանդ երեխաներին դեղորայքի անվճար բաշխում» (իրականացվում է 2004 թվականից) ծրագրերը, որոնցից օգտվել են տասնյակ հազարավոր հայ երեխաներ Երևանից, ՀՀ տարբեր մարզերից և ԼՂՀ-ից[36]:

«Հովարդ Կարագյոզյան ընկերակցության» կողմից Արցախում իրականացվող վերոհիշյալ ծրագրերը կրում են շարունակական բնույթ՝ նպաստելով հայ երեխաների առողջության պահպանմանը:

«Ձեռք-ծեռքի» (անգլերեն՝ Hand in hand) բարեգործական հասարակական կազմակերպությունը հիմնադրվել է 2004թ. հոկտեմբերին Ստեփանակերտում՝ Օնտարիոյի Հայ-կանադական բժշկական միության (ACMAO, Տորոնտո), Քվեբեկի Հայ-կանադական բժշկական միության (AMAO, Մոնրեալ), ԱՄՆ-ի Հայ ատամնաբույժների միջազգային ասոցիացիայի (AIDA, Բոստոն), Լիբանանի Ատամնաբուժական ասոցիացիայի (ADAL, Բեյրութ), Ֆրանսիայի ատամնաբույժների (UMAF, Փարիզ) ջանքերով՝ արցախահայության առողջական խնդիրները լուծելու նպատակով: Հիմնադիր անդամներն են՝ Զարեհ Ուզունյանը, Ալեքսիս Բոգոսյանը(Տորոնտո), Բերջ Քիլաջյանը, Արամ Միրաբյանը (Բոստոն), Վիգեն-Գեղամ Տեր-Սարգսյանը(Փարիզ) և այլ նվիրյալ բժիշկներ: Կազմակերպության նախագահին է Բերջ Քիլաջյանը, գործադիր տնօրենն է Վահագն Ղազարյանը:

Մինչ կազմակերպության հիմնադրումը Օնտարիոյի Հայ-կանադական բժշկական միության ֆինանսական աջակցությամբ 1998 թվականից Շուշիում գործում էր ատամնաբուժական կլինիկա: Քվեբեկի Հայ-կանադական բժշկական միության հովանավորությամբ 2003թ. ատամնաբուժարան էր բացվել Հադրութ քաղաքում: Օնտարիոյի Հայ-կանադական բժշկական միության անդամների 10 ընտանիքների հովանավորությամբ 2004թ. Ստեփանակերտում բացվեց Կանանց առողջության կլինիկա[37]: Բժշկական այս հաստատությունները կահավորված են, հագեցած ժամանակակից սարքավորումներով, գործիքներով և բուժանյութերով: Կլինիկաների աշխատանքները համակարգելու նպատակով էլ հիմնադրվեց «Ձեռք-ծեռքի» հասարակական կազմակերպությունը:

Օնտարիոյի Հայ-կանադական բժշկական միության, Բոստոնի Հայ ատամնաբույժների միջազգային ասոցիացիայի և Ֆրանսիայի Ատամնաբույժների կազմակերպության ֆինանսավորմամբ 2005թ. հիմնադրվեց Մարտունի քաղաքի ատամնաբու-

ժական կլինիկան: Ատամնաբուժարանի կառուցման և գազաֆիկացման աշխատանքները իրականացրել է «Ձեռք-ձեռքի» հասարակական կազմակերպությունը [38]:

Կազմակերպության, «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի Ֆրանսիայի մասնաճյուղի և Արցախի կառավարության աջակցությամբ 2015թ. վերջին ատամնաբուժական կլինիկա բացվեց Մարտակերտում: «Ձեռք-ձեռքի» կազմակերպության կլինիկաները բարեգործական հիմունքներով տասնյակ հազարավոր ԼՂ քաղաքացիների մատուցում են ինչպես բուժական, այնպես էլ կարիեսի, բերանի խոռոչի հիվանդությունների դեմ կանխարգելիչ ծառայություններ:

Օնտարիոյի Հայ-կանադական բժշկական միության, Բոստոնի Հայ ատամնաբույժների միջազգային ասոցիացիայի և Ղոն Միլլս Ռոտարի ակումբի հովանավորությամբ 2006 և 2010թթ. ստեղծվեցին ժամանակակից սարքավորումներով հագեցած շարժական ատամնաբուժարաններ, որոնց օգնությամբ հետազոտություններ և բուժումներ են անցկացվում մեծահասակների, հատկապես դպրոցականների շրջանում հանրապետության տարբեր վայրերում:

Ընդլայնելով իր բարեգործական գործունեության շրջանակները՝ կազմակերպությունը մասնակցել է «ժպիտ» նախագծին: Այս նախագիծը մեկնարկել է 2008թ. ՀՕՖ-ի «Գաֆեսճեան ընտանիք» հիմնադրամի հովանու ներքո գործող «Հույս Հայաստանի» կազմակերպության «ժպիտ» միջազգային կազմակերպության, Երևանի «Արաբկիր» բժշկական կենտրոնի և «Ձեռք-ձեռքի» կազմակերպության ջանքերով: Նպատակն էր՝ վիրահատական միջամտություն ցուցաբերել Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի «նապաստակի շրթունք» և «գայլի երախ» արատներով շուրջ 50 երեխաների: 2009թ. ամռանը «ժպիտ» նախագծի 2-րդ փուլի շրջանակներում իրականացվել են վերոնշյալ արատներով 55 երեխայի անվճար վիրահատություններ[39]:

Արցախի Հանրապետությունում առողջապահական ծրագրերի իրականացման գործում մեծ ներդրում ունեն սփյուռքահայ բարերարները: Նրանց աջակցությամբ շահագործման են հանձնվել տասնյակ բուժկետեր տարբեր շրջաններում, վերանորոգվել հիվանդանոցներ, կազմակերպվել բուժաշխատողների վերապատրաստում և այլն:

ԼՂ Մարտակերտի շրջանի Նոր Կարմիրավան գյուղի բուժկետ-գյուղապետարանի վարչական շենքի կառուցումն իրականացվել է Իրանի Իսլամական Հանրապետության քաղաքացի, բարերար Օնիկ Հարությունյանի ֆինանսավորմամբ[40]: Ամերիկահայ բարերար Վաչե Հովսեփյանի, Կալիֆորնիայի Հայ ատամնաբույժների միության և հատկապես բարերար Վիգեն Կարապետյանի հովանավորությամբ Մարտունու շրջանի Աշան գյուղում 2003թ. բացվեց ատամնաբուժական կլինիկա՝ համալրված բոլոր անհրաժեշտ սարքավորումներով: Կլինիկայում դպրոցականները ստանում են անվճար բուժօգնություն: Սակայն, լինելով միակը շրջանի համայնքներում, բացի դպրոցականներից, ատամնաբուժարանի ծառայություններից օգտվում են նաև հարևան գյուղերի բնակիչները[41]:

Ռուսաստանի դաշնության Կրասնոդար քաղաքում ապրող բարերարներ Համլետ Համբարձումյանի և Վոլոդյա Ավագյանի բարեգործությամբ վերանորոգվեց Մարտունու շրջանի Ճարտար գյուղի տեղամասային հիվանդանոցը[42]:

2013 թվականի սեպտեմբերի 24-ին Ստեփանակերտում շահագործման հանձնվեց ԱՀ առողջապահության նախարարության նորակառուց, ժամանակակից պայմաններին համապատասխան Հանրապետական բժշկական կենտրոնը: Այն կառուցվել է Մոսկվայում գործող «Տաշիր» ընկերությունների խմբի նախագահ, մեծ բարերար Սամվել Կարապետյանի ֆինանսական աջակցությամբ: Կենտրոնը հագեցած է նոր սերնդի առաջնակարգ բուժարքավորումներով: Այն նախատեսված է 136 մահճակալի համար, այդ թվում 60-ը՝ թերապևտիկ բաժանմունքում: Առկա է պլանային հիվանդների ընդունարան, շտապ և անհետաձգելի բժշկական օգնության բաժանմունք՝ իր բարձրակարգ բժշկական սարքավորումներով հագեցած երկու ռեանիմոբիլներով, վիրահա-

տական բլոկ, հեմոդիալիզի բաժանմունք, վարչատնտեսական մաս և շենքից դուրս տեղակայված տնտեսական մաս[43]: Հանրապետության նախկին նախագահի առաջարկությամբ հիվանդանոցը կրում է բարերարի ծնողների՝ Սարգիս և Ամայա Կարապետյանների անունը: 2016թ. աշնանը Սամվել Կարապետյանի նվիրատվությամբ բժշկական կենտրոնին հարող տարածքում բացվեց ճարտարապետական ուշագրավ լուծումներով պուրակ:

«Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի Ֆրանսիայի տեղական մարմնի ատենապետ Պետրոս Թերզյանի աջակցությամբ, ֆրանսահայ բարերար Ռիշար Օհաննիսյանի հովանավորությամբ և Արցախի կառավարության համաֆինանսավորմամբ Ստեփանակերտում Հանրապետական բժշկական կենտրոնի հարևանությամբ, 2018թ. հոկտեմբերի 15-ին բացվեց ուռուցքաբանական դիսպանսերի նոր շենք: Նորակառույց կենտրոնը կրում է Ռիշար Օհաննիսյանի ծնողների՝ Վարդան և Գոհարիկ Օհաննիսյանների անունը[44]: Դիսպանսերը նախատեսված է 35 հիվանդի համար: Այստեղ իրականացվում են ուռուցքաբանության մեջ ընդունված արդի բուժական և ախտորոշիչ բոլոր միջամտությունները՝ բացառությամբ ճառագայթային բուժումի:

Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության (ՀԲԸՄ) անդամ և բարերար Նազար Նազարյանի նվիրատվությամբ Արցախի Հանրապետության բժշկական կենտրոնին տրամադրվել է Toshiba մակնիշի գերմայնային սարք, որը հնարավորություն է տալիս իրականացնելու սրտանոթային, վահանաձև գեղձի, որովայնի և այլ հետազոտություններ[45]:

Մոսկվաբնակ հայ բարերար, «Լուդինգ» ընկերության հիմնադիր-նախագահ Արթուր Վարժապետյանի կողմից Արցախի առողջապահության նախարարությանը տրամադրվեց երկու ռեանիմոբիլ և շտապ օգնության չորս գծային ավտոմեքենաներ[46]:

Արցախի Հանրապետության առողջապահության նախարարության բժշկական կենտրոնի հետ սերտ կապեր է հաստատել ֆրանսիական «Հայ-մեդ» ասոցիացիան: Կազմակերպության օրթոպեդ Մկրտիչ Կարապետյանը 2012 թվականից այցելում է Արցախ և իր գործընկերներին ներկայացնում վնասվածքաբանության վերջին մոտեցումները, բուժման արդի եղանակները, նվիրաբերում բժշկական պարագաներ: Ամեն անգամ հետազոտվում և բուժօգնություն է ստանում ավելի քան 60 հիվանդ: Անվճար իրականացված վիրահատություններից բացի՝ ֆրանսահայ վնասվածքաբանը հիվանդանոցին նվիրաբերել է մի քանի պրոթեզ [47]:

Ասոցիացիայի նախաձեռնությամբ 2017թ. ապրիլին կազմակերպվեց «Բաց դռների օր»։ Ասոցիացիայի նախագահ անեսթեզիոլոգ-ռեանիմատոլոգ Ժան Միշել Էրբերյանը, ուրոլոգ Շանթ Բայյանը, բուժքույր Վալերի Սայադյանը Ստեփանակերտում և հանրապետության մյուս շրջաններում անվճար իրականացրին հիվանդների ընդունելություններ, խորհրդատվություններ, վիրահատություններ, առողջապահության համակարգի բուժաշխատողներին ներկայացրին ուրոլոգիայի և անեսթեզիոլոգիայի ոլորտների նորագույն մեթոդները, բուժօգնության եվրոպական չափանիշները: Այդ ամենին զուգահեռ՝ նրանք, լինելով Արցախի առանձին գյուղերում, ծանոթացել են բուժկետերի աշխատանքներին, տրամադրել նրանց անհրաժեշտ դեղորայք, բժշկական պարագաներ[48]: 2018թ. ապրիլին Արցախի Հանրապետության բժշկական կենտրոնում, «Արևիկ» մանկական բուժմիավորումում Էրբերյանի գլխավորությամբ Ֆրանսիացի ութ մասնագետները (ուրոլոգ, քիթ-կոկորդ-ականջաբան, էնդոկրինոլոգ, բուժքույր) կատարեցին շուրջ 45 վիրահատություն, իսկ Մարտակերտի շրջանի Դրմբոն, Գետավան, Ղազարահող, Չավիար ու Ասկերանի շրջանի Շոշ գյուղերի բուժկետերին տրամադրեցին առաջին բուժօգնության պարագաներ, դեղորայք, անհրաժեշտ բուժօգնություն: Այցի շրջանակներում միաժամանակ մասնագիտական աշխատանքներ են իրականացվել վերոնշյալ շրջանների գյուղերի բուժկետերում, որոնք հիմնանորոգվել են «Հայ-մեդ» ընկերության միջոցներով, անվճար կատարվել է ութ վիրահատություն[49]:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2021

ԱՄՆ Կալիֆորնիա նահանգի Ֆրեզնո քաղաքի հայ համայնքի օժանդակությամբ հանրապետական բժշկական կենտրոնի պոլիկլինիկական բաժանմունքում Մոր և մանկան առողջության պահպանման կենտրոնում, «Արևիկ» մանկական բուժմիավորումում և «Դենտեքս Դենտալ գրուպ» ատամնաբուժական կլինիկայում ամերիկացի բժիշկների կողմից կազմակերպվեց «Բաց դռների օր»: Ծրագրի շրջանակներում շուրջ 30 բժիշկներ՝ թերապևտներ, ընդհանուր և դիմաժնոտային վիրաբույժներ, նեոնատոլոգներ ու մանկաբարձ-գինեկոլոգներ, մանկաբույժներ, ատամնաբույժներ, անցկացրին անվճար խորհրդատվություններ ու հետազոտություններ, կատարեցին վիրահատություններ (հատկապես՝ գինվորների շրջանում): Նրանք բերել էին անհրաժեշտ դեղորայք, սարքավորումներ: Հատկապես կարևոր նշանակություն ուներ ակնահատակի հետազոտման «Ռետինոսկոպ» սարքը, որը գործածվում է շաքարային դիաբեդով տառապող և հիվանդության պատճառով կուրանալու վտանգ ունեցող հիվանդների շրջանում[50]:

Ֆրեզնո քաղաքի բժշկական առաքելության և «Զեյի Զեստ» կազմակերպության մասնագետները 2019թ. հոկտեմբերի 6-11-ը հերթական անգամ կազմակերպեցին «Բաց դռների օր», որի շրջանակներում ԱՀ առողջապահության նախարարության հանրապետական բժշկական, Մոր և մանկան առողջության պահպանման կենտրոններում, «Արևիկ» մանկական բուժմիավորումում, Քերոլայն Քոքսի անվան վերականգնողական կենտրոնում, «Դենտեքս Դենտալ» ատամնաբուժարանում և Մարտակերտի շրջանային բուժմիավորումում իրականացրին բժշկական անվճար խորհրդատվություններ, հետազոտություններ, վիրահատական միջամտություններ[51]:

«Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի և ԱՄՆ «Adventist Health Glendale» բժշկական կենտրոնի հետ Արցախում առաջին անգամ կազմակերպվեց առողջապահական բազմուղորտ նեղ մասնագիտական հիվանդությունների հետազոտման և վիրահատությունների իրականացման ծրագիր: 2018թ. սեպտեմբերի 30-ից ամերիկահայ և այլազգի բժիշկները կամավորության սկզբունքով իրականացրին հետազոտություններ, ընդհանուր և անոթային վիրաբուժական, ակնաբուժական (մասնավորապես՝ կատարակտի) վիրահատություններ, ծնկան և ուսային հոդերի էնդոպրոթեզավորում, սրտաբանական միջամտություններ և գինեկոլոգիական վիրահատություններ: Չորս օրվա ընթացքում ԱՄՆ բժիշկներն իրականացրին 75 զաստրոսկոպիա և կոլոնոսկոպիա, մինչև 25 ընդհանուր վիրաբուժական միջամտություն, հողի վնասվածքների 16 վիրահատություն, 16 արթրոսկոպիա, իսկ անգիոգրաֆիկ բաժանմունքում՝ սրտի և գլխուղեղի հետ կապված 13 հետազոտություն և ըստ անհրաժեշտության՝ վիրահատություններ: Ամերիկացի առաջատար բժիշկներն իրենց հետ բերել էին բավականին նոր սարքավորումներ, մասնավորապես՝ 4 զաստրոսկոպ-կոլոնոսկոպ, ակնաբուժական «Infinity» մակնիշի ֆակտեմուլսիֆիկացիոն ժամանակակից սարքավորում, որը թույլ է տալիս ավելի արդի մեթոդներով կատարել կատարակտի վիրահատությունը: Բացի դրանից՝ նվիրաբերել են ծնկան հողի թանկարժեք 16 պրոթեզ, շուրջ 240 հազար ԱՄՆ դոլարի սարքավորում և 80 հազար դոլար արժողությամբ դեղորայք, բժշկական պարագաներ [52]:

Արցախի Հանրապետությունում պարբերաբար կազմակերպվող «Բաց դռների օր» ծրագրի շրջանակներում 2019թ. հոկտեմբերին Արցախ այցելած «Adventist Health Glendale» բժշկական կենտրոնի ավելի քան 50 բժիշկ – մասնագետները հանրապետական բժշկական կենտրոնում, «Արևիկ» մանկական բուժմիավորումում, ուռուցքաբանական ծառայությունում, Մոր և մանկան առողջության պահպանման կենտրոնում ցուցաբերեցին բարձրակարգ բուժօգնություն՝ բազմապրոֆիլ նեղ մասնագիտությունների մասով: Բացի Ստեփանակերտի բուժաստատություններից՝ նրանք բուժօգնություն ցուցաբերեցին Քարին տակ, Շոշ, Քջասնի, Գետավան, Թաղասեռ, Սարգսաշեն և այլ համայնքներում: Բժշկական կենտրոնն Արցախի բուժաստատություններին նվի-

ՄԵՏՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2021

րատվության կարգով տրամադրել է մեծ քանակի դեղորայք, նորագույն սարքեր, տարբեր պրոթեզներ [53]:

2020թ. փետրվարին Արցախն այցելած բժշկական կենտրոնի բարձրակարգ բժիշկները, օգտագործելով անգիոգրաֆիկ սարքի բոլոր հնարավորությունները, 10 հիվանդի կատարել են ուղեղի նեյրոինվազիվ միջամտություններ, իսկ 3 հիվանդի տեղադրել են սրտի ռիթմավար[54]:

Շուշիի հիվանդանոցի հետ սերտ կապեր է հաստատել հայտնի սիրիահայ վիրաբույժ ACMA (Հայկական քրիստոնեական բժշկական ասոցիացիա) կազմակերպության նախագահ, պրոֆեսոր Ջանի Հադդաթը (Հովհաննես Դեմիրճյան): Նրա ղեկավարությամբ կազմակերպության անդամները մարդասիրական առաքելությամբ չորս անգամ այցելել են Շուշի: Չորրորդ այցելության ժամանակ Շուշիի հիվանդանոցի գլխավոր բժիշկ Վիգեն Խաչատրյանի հետ միասին կատարվել են 80 հետազոտություններ, ինչպես նաև 30 վիրահատություններ՝ զոք, լեղապարկ, թուրք և ճողվածքներ (գրիժաներ)[55]: 2017թ. հունիսին «Բաց դռների օր» ծրագրի շրջանակներում նրա կողմից կատարվել են շուրջ 100 խորհրդատվություն, 46 վիրահատություն, 41 վիրահատություն՝ Շուշիում, 5-ը՝ Մարտակերտում[56]:

2016թ. դեկտեմբերին ավստրիահայ բժիշկ-անոթաբան Արա Ուդուրյանի գլխավորությամբ Ստեփանակերտում էին անոթային երեք վիրաբույժներ, որոնք հանրապետական բժշկական կենտրոնում անվճար հետազոտեցին 50 հիվանդի, իսկ 15-ին վիրահատեցին անոթաբանության ոլորտի արդի մեթոդներով: 2017թ. երկօրյա այցի ընթացքում Ա.Ուդուրյանը հասցրել է հետազոտել 20 հաճախորդի, իսկ 13-ին՝ վիրահատել տեղի մասնագետների հետ միասին[57]: 2019թ. օգոստոսին ձանաչված բժիշկը հերթական բարեգործությունն իրականացրեց բժշկական կենտրոնում: Այս անգամ վիրահատական միջամտությունները կատարվեցին տեղի մասնագետների կողմից՝ Ա. Ուդուրյանի վերահսկողության ներքո[58]: Նման այցելությունները և աջակցությունը նպաստում են առողջապահության ոլորտի մասնագետների որակավորման բարձրացմանը:

Հիմնադրամների, սիյուռքահայ բարեգործական կազմակերպությունների, անհատ բարերարների աջակցության շնորհիվ լուրջ հաջողություններ են գրանցվել Արցախի Հանրապետության առողջապահության ոլորտում: Այս ամենը Հայաստան-Արցախ-Սիյուռք համագործակցության փայլուն օրինակ է:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ԱՀ պետական արխիվ, ֆ. 180., ց.1, կ-9, պ.մ. 42, թ. 222:
2. Բալայան Վ., Դրվագներ արցախահայության ազատագրական պայքարի և պետականակերտման պատմության, Ստեփանակերտ, 2012, էջ 333:
3. ԱՀ պետական արխիվ, ֆ. 180, ց.1, կ-9, պ.մ. 42, թ. 222:
4. «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամ 2016, Երևան, 2017, էջ 10:
5. ԱՀ պետական արխիվ, ֆ. 180, ց. 1, կ-17, պ.մ. 95, թ.4:
6. Մինասյան Է., Վարդանյան Ա., Հայրենիք-Սիյուռք առնչությունները ՀՀ անկախության տարիներին (1991-2009թթ.), Ստեփանակերտ, 2010, էջ 109:
7. Աբրահամյան Հ., Վարդանյան Ա., «Հայաստան» հիմնադրամի ներդրումը ԼՂՀ զարգացման գործում, Մեսրոպ Մաշտոց համալսարանի լրատու, 2012, հմ. 1(12), էջ 10:
8. «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամ 2013, տարեկան հաշվետվություն, Երևան, 2014, էջ 32:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2021

9. «Ազատ Արցախ», 25 մայիսի 2018:
10. «Ազատ Արցախ», 29 հունիսի 2020:
11. Սփյուռքահայ կազմակերպություններ, Երևան, 2002, էջ 133:
12. «Ազատ Արցախ», 8 դեկտեմբերի 2015:
13. «Ազատ Արցախ», 6 հունիսի 2016:
14. «Ազատ Արցախ», 3 սեպտեմբերի 2016:
15. ԱՀ պետական արխիվ, ֆ.180, ց.1, կ-11, պ.մ.50, թ.37,71:
16. Մինասյան Է. Վարդանյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 96:
17. Վարդանյան Ա., «Թուֆենկյան» բարեգործական հիմնադրամի (ԹԲՀ) աջակցությունը ԱՀ ազատագրված տարածքների զարգացման գործում, ԱրՊՀ «Գիտական տեղեկագիր», 2018, հմ. 1, էջ 133:
18. Հայկական Սփյուռք, Տարեգիրք-2010, Երևան, 2011, էջ 124:
19. «Նոր Շահումյան», ԼՂՀ Շահումյանի շրջվարչակազմի պաշտոնաթերթ, թիվ17(88), 1-15 սեպտեմբերի 2010:
20. Հայաստանյայց Ավետարանական եկեղեցի, 2003, հմ..2(26), էջ 20:
21. «Հայ Սփյուռք» հանրագիտարան, Երևան, 2003, էջ 722:
22. Հայկական Սփյուռք: Տարեգիրք 2010, Երևան, 2011, էջ 136-137:
23. Հայկական Սփյուռք: Տարեգիրք 2012, Երևան, 2012, էջ 121-122:
24. Հայկական Սփյուռք: Տարեգիրք 2013, Երևան, 2014, էջ 146-147:
25. Հայկական Սփյուռք: Տարեգիրք 2014, Երևան, 2015, էջ 124:
26. «Հայ Սփյուռք» հանրագիտարան, էջ 686:
27. Հայ օգնության ֆոնդ, տարեկան տեղեկագիր, 2006, էջ 3:
28. Վարդանյան Ա., Հայրապետյան Է., Հայ օգնության ֆոնդի ազգօգուտ գործունեությունը Արցախում (1997-2019թթ.), ԱրՊՀ «Գիտական տեղեկագիր», պրակ 1, Ստեփանակերտ, 2020, էջ 213:
29. Նույն տեղում, էջ 213-214:
30. The Howard Karagheuzian Commemorative Corporation 75 years of service, New York 1996, p.18.
31. Հովարդ Կարագյոզյան հիշատակի ընկերակցությունը Հայաստանում (10տարի), Երևան, 2002, էջ 17-18:
32. Հայկական Սփյուռք: Տարեգիրք, Երևան, 2009, էջ 143:
33. «ԼՂ Հանրապետություն», 28 մայիսի 1996:
34. ԱՀ պետական արխիվ, ֆ. 180, ց.1, կ-10, պ.մ. 45, թ.69:
35. ԱՀ պետական արխիվ, ֆ. 180, ց.1, կ-11, պ.մ. 50, թ.33,14:
36. Վարդանյան Ա., «Հովարդ Կարագյոզյան» հաստատության գործունեությունը հայրենիքում, «Հայագիտական ուսումնասիրություններ» (գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու), Ստեփանակերտ, 2015, հմ. 5, էջ 132:
37. Նյութը տրամադրել է «Ձեռք-ձեռքի» կազմակերպության գործադիր տնօրեն Վահագն Ղազարյանը:
38. ԱՀ պետական արխիվ, ֆ.180, ց.1, կ-11, պ.մ. 50, թ. 11, 82:
39. Հայկական Սփյուռք: Տարեգիրք, Երևան, 2013, էջ 141-142:
40. ԱՀ պետական արխիվ, ֆ. 180, ց.1, կ-11, պ.մ.50, թ.85:
41. «Ազատ Արցախ», 8 սեպտեմբերի 2011:
42. Նույն տեղում, 3 հունիսի 2014:
43. Նույն տեղում, 26 սեպտեմբերի 2013:
44. Նույն տեղում,26 հոկտեմբերի 2018:
45. Հայկական Սփյուռք: Տարեգիրք 2013, Երևան, 2014, էջ 127:
46. «Ազատ Արցախ», 26 սեպտեմբերի 2013:
47. Նույն տեղում:

48. «Ազատ Արցախ», 15 ապրիլի 2017:
49. Նույն տեղում, 6 ապրիլի 2018:
50. Նույն տեղում, 13 հոկտեմբերի 2016:
51. Նույն տեղում, 16 հոկտեմբերի 2019:
52. Նույն տեղում, 3 հոկտեմբերի 2018:
53. Նույն տեղում, 4 հոկտեմբերի 2019:
54. Նույն տեղում, 24 փետրվարի 2020:
55. Նույն տեղում, 22 նոյեմբերի 2012:
56. Նույն տեղում, 22 նոյեմբերի 2017:
57. Նույն տեղում, 15 օգոստոսի 2017:
58. Նույն տեղում, 29 օգոստոսի 2019:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

**Հիմնադրամների, սիյուռքահայ բարեգործական կազմակերպությունների և անհատ բարերարների ներդրումը Արցախի Հանրապետության առողջապահական ոլորտի ծրագրերի իրականացման գործում 20-րդ դարավերջին և 21-րդ դարի երկու տասնամյակներում
Արարատ Վարդանյան**

Արցախի Հանրապետության առողջապահական ոլորտի ծրագրերի լուծման գործում անգնահատելի է հիմնադրամների, սիյուռքահայ բարեգործական կազմակերպությունների և անհատ բարերարների օգնությունը: Նրանց հովանավորությամբ և Արցախի Հանրապետության կառավարության համաֆինանսավորմամբ կյանքի են կոչվել տասնյակ բուժկետներ, հիվանդանոցներ, ձեռք են բերվել դեղորայք, ժամանակակից բուժսարքավորումներ, իրականացվել բուժանձնակազմի վերապատրաստում: Շնորհիվ ազգանվեր այդ օգնության լուրջ հաջողություններ են ձեռք բերվել հանրապետության առողջապահության ոլորտում:

РЕЗЮМЕ

**Вклад благотворительных фондов, организаций и частных бенефициаров армянской диаспоры в осуществление программ по здравоохранению в Республике Арцах в конце 20-ого века и в период двух десятилетий 21 века
Арарат Варданян**

Ключевые слова: Республика Арцах, Всеармянский фонд «Айастан», Объединенный армянский фонд, фонд «Армения Арцах», фонд «Туфенкян», «Джинишян» мемориал фонд, Фонд помощи Армении, фонд Говарда Карагезяна, благотворительная организация «Дзерг-дзерги», благотворители, программы здравоохранения.

Неоценима помощь фондов, благотворительных организаций и частных бенефициаров армянской диаспоры в деле осуществления программ сферы здравоохранения Республики Арцах. Под патронажем и при финансовом участии правительства Республики Арцах были открыты десятки медпунктов, больниц, приобретены лекарственные препараты, современное медицинское оборудование, осуществлена переподготовка медперсонала. Благодаря помощи таких патриотов в сфере здравоохранения были достигнуты серьезные успехи.

SUMMARY

Contribution of Charity Funds, Benevolent Organization and Armenian Private Beneficiaries from the Diaspora in the Implementation of Health Programme in the Republic of Artsakh in the end 20 and in the two Decades of the 21 Century
Ararat Vardanyan

Keywords: The Republic of Artsakh, Hayastan All-Armenian Fund, United Armenian Fund, «Armenia–Artsakh» Foundation, «Tufenkyan» Foundation, «Jinishian» memorial Foundation, Fund for Armenian Relief, Howard Karagyozyan Foundation, Charitable organization, «Hand in Hand», investments, charity, health programs.

Invaluable is the assistance of charity funds, benevolent organizations and Armenian private beneficiaries from the Diaspora in addressing the programme of healthcare of the Republic of Artsakh. Under their patronage and with the financial participation of the government of the Republic of Artsakh dozens of clinics, hospitals there opened, medicines modern medical equipment were purchased and retraining of medical personal uses carried out. Thanks to the help of such patriots major success were achieved in the health sector.